

A FÖLDRAJZI KÖZNEVEK ETIMOLÓGIAI ÉS KRONOLÓGIAI RÉTEGZŐDÉSE*

BÁBA BARBARA

1. A magyar nyelvben előforduló földrajzi köznevek etimológiai rétegzettségüket tekintve lehetnek ősi eredetű, jövevény- és belső keletkezésű szavak. Noha az ősi eredetű helyet jelölő lexémák egy része már igen korán adathozható, igencsak feltűnő, hogy bizonyos ugor és finnugor ősiségű földrajzi köznevek csak a 12–13. században jelennek meg, sőt arra is van példa, hogy valamely alapnyelvi apellatívum csak a 14. századtól adathozható írásos emlékekben. Ráadásul az is előfordul, hogy egy-egy ősi eredetű földrajzi köznevünk korai adathozhatósága ellenére is csak jóval később válik elterjedtté. Jelen írásomban egyrészt ezeknek az egyenetlenségeknek az okát próbálom meg feltárni, figyelembe véve azt is, hogy a kronológiai megoszlásokat az oklevelezési gyakorlat jellegzetességei is nagymértékben befolyásolhatják. Másrészt ezzel szoros összefüggésben azt veszem közelebből szemügyre, hogy egy adott szóező elemei elterjedésüket tekintve milyen hatással lehetnek egymásra. Minthogy megítélésem szerint az ómagyar kor és a jelenkor névanyagában e téren megfigyelhető jelenségek szoros kapcsolatban állnak egymással, igyekszem figyelmet fordítani a mai névállományban megfigyelhető összefüggésekre is a földrajzi köznevek terjedésének és etimológiai jellegének egymásra hatásának ügyében. Ez utóbbi területen elsősorban a korábbi, jelenkori névanyagban alapuló vizsgálataim eredményeire támaszkodom.

A földrajzi közneveket az ómagyar korban négy kisebb tájegységet vizsgálva tanulmányozom. Az adatállomány összeállításához Györffy György *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* (1963–1998) című munkáját (Gy.), valamint a Hoffmann István, Rác Anita és Tóth Valéria által szerkesztett *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból* (1997, 1999), illetőleg a *Korai magyar helynévszótár* című munkákat (HA 1., 2., KMHsz. 1.) használtam fel. A négy elkülönített területi egységet a következők alkották: északon Abaúj, Borsod, Gömör; keleten Doboka, Kolozs, erdélyi Fehér, Fogarasföld; délen Baranya, Bodrog, Csanád, Bács; északnyugaton pedig Győr, Komárom, Esztergom és Hont vármegyék földrajzi közneveit vontam vizsgálat alá (l. az 1. ábrát). Mindezt kiegészítettem a *Magyar Oklevél-szótár* (OkLSz.) adataival, amely ugyan lokalizációt nem nyújt, így területi vizsgálatok anyagául nem szolgálhat, de az egyes földrajzi köznevek legkorábbi adathozhatóságának és későbbi kronológiai megoszlásának feltárásában feltétlenül a segítségünkre lehet. Az etimológiai rétegződés vizsgálatába a minél teljesebb kép feltárása érdekében mindezek mellett bevontam a jelenkori földrajziköznev-állományt is, melyhez Nemes Magdolna földrajziköznev-szótára biztosított kiindulópontot (Nemes 2005).

2. Mint azt fentebb megfogalmaztam, bizonyos ősi eredetű földrajzi köznevek már igen korán adathozhatóak, nem ritka azonban, hogy valamely alapnyelvi helyet jelölő közszo csak az Árpád-kor későbbi századaiban adathozható az oklevelekben. Ahhoz, hogy ezeket az egyenetlenségeket nagyító alá vehessük, tekintsük át elsőként az alapnyelvből örökölt földrajzi köznevek kronológiai jellemzőit a korai okleveles források alapján!

* A tanulmány az MTA–DE „Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport” programja, illetve az OTKA K 100580 számú pályázata keretében készült.

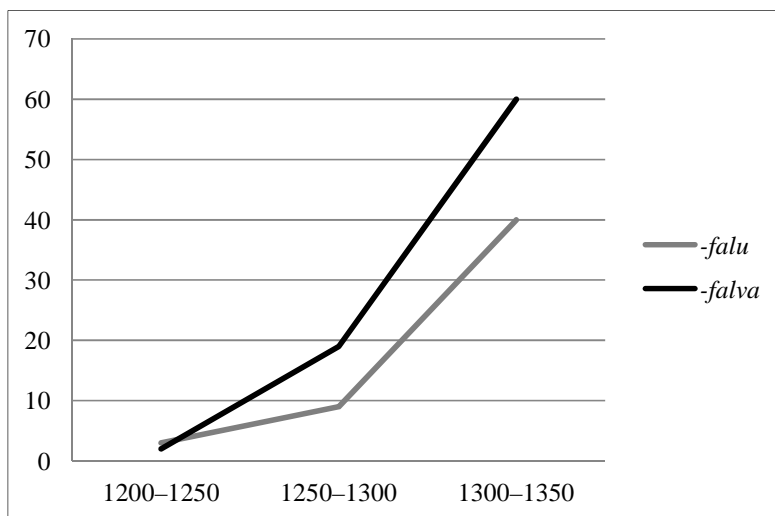
1. ábra: Az Árpád-kori Magyarország vizsgálatra kijelölt területei

2.1. Az ősi eredetű földrajzi köznevek egy része már a 11. században fellelhető az oklevelekben: *hegy* (1055: [h]armu hig, OklSz. 363), *fő* (1055: sar feu, OklSz. 225), *lak* (1095: ketel loca, OklSz. 568), *fok* (1055: fuk, OklSz. 253). A TESz. ugyan a *falu* első előfordulásaként szintén egy 11. századi forrást jelöl meg (az 1075-ből való garamszentbenedeki oklevelet), azonban ismeretes, hogy ezt a diplomát a 13. század folyamán szövegrészletek betoldásával hamisították. Az apátság alapítólevelében megjelenő *Sárorfalu* és *Mikolafalu* nevek (1075/+1124/+1217: Saroufalu, Mikolafalu, KMHsz. 1: 188, 238) kapcsán pedig azt is tudjuk, hogy azokban a *falu* földrajzi köznévfeltevésén éppen a későbbi interpoláció eredménye, így a *falu* első hiteles adatát csak a 13. századból idézhetjük (Kázmér 1970: 31; Gy. 1: 418; Szőke 2010: 99–100; Szőke 2012).

2.2. Bizonyos alapnyelvi földrajzi köznevek csak a 12. században jelennek meg: *hát* (1109: Erhat, OklSz. 354), *sok* (1138/1329: Suk, TESz. 3: 568), *kő* (1193: Hygiskeu, Gy. 2: 208, 236). Amint azt az adatok jelzik, egyik-másik földrajzi köznévfeltevés csak átírt oklevélből adathozható, márpedig a csak átírtban fennmaradt oklevelek a hamis oklevelekhez hasonlóan ugyancsak kétes értékűek: a bennük szereplő magyar nyelvű elemek kapcsán csak nagy filológiai alaposággal vonhatunk le kronológiai jellegű következtetéseket. Az ezekben az oklevelekben megjelenő helyneveket ugyanis nem lehet azonos módon kezelni, minthogy az oklevelet átírók bizonyos esetekben éltek a változtatás lehetőségével, bizonyos esetekben azonban nem. Ennek megfelelően az ilyen módon adathozható földrajzi közneveket nem tarthatjuk egyértelműen jellemzőnek sem az eredeti, sem az átírt oklevél korára. Igaz ugyan, hogy az efféle módosítások elsősorban nem a lexikai szinten jelentkezhetnek (Szőke 2010: 95, 98; 2011: 60). Munkámban ezért a továbbiakban csupán az eredetiben fennmaradt oklevelek helynévi anyagát használom fel kronológiai következtetések alapjául.

2.3. Az sem ritka, hogy egy finnugor etimonra visszavezethető helyet jelölő lexéma először a 13. században bukkan fel: *mál* (1219: Zevlevmal, Gy. 3: 150, 1229: Beseneumal,

Oklsz., 1249: *Kerekmal*, Gy. 2: 208, 303), *ház* (1256: *Bodugazunhaza*, Oklsz. 359).¹ Kázmér vizsgálatai szerint a *falva* földrajzi köznévi ugyancsak a 13. század végén vált gyakoribb települést jelölő földrajzi köznévvé, s legintenzívebben a 14–15. század névközlésében vett részt. A *-falva* változat ezzel szemben leghamarabb a 12. század végén jelent meg, s használatának legvirágzóbb szakasza a 14–16. századra tehető (Kázmér 1970: 59; vö. még Rác 1999: 383–4). Az itt vizsgált 15 vármegye közel 140 *-falva*, *-falva* utótagú településnévének kronológiai viszonyai ugyancsak a *-falva* és *-falva* változatok 13. század végi, 14. század eleji elvonná válását mutatják (l. a 2. ábrát).

2. ábra: A *-falva* és *-falva* elemek az Árpád-kori településnevekben

A korai ómagyar korban Tóth Valéria meglátása alapján a *-falva*, *-falva* lexéma hasonló gyakoriságú, mint a *-háza*, *-telke* földrajzi köznevek, a kései ómagyar korban viszont a földrajzi köznevek produktivitásának átrendeződése a *-falva* dominanciáját eredményezi. Mindezt a nevek változásában is érvényesülő névmodellekhez való igazodással magyarázza (2008: 142; vö. még Rác 1999: 385).² Szabó István szerint a *-háza* > *-falva* csere „mintegy a valóságos fejlődés útját fejezte ki: a birtokosnak előbb talán valóban magános udvarháza körül az idők folyamán falu nőtt fel” (1966: 134).

2.4. Arra is van példa, hogy valamely ősi eredetű földrajzi köznévi csak a 14. századtól adatolható írásos emlékekben: *domb* (1307: *Kerek-domb*, Oklsz. 157). A *domb* földrajzi köznévi ráadásul ezt követően is periférikus marad a többi hegyrajzi köznévihez viszonyítva (Reszegi 2011: 90). A *domb*-nak ezt a kései felbukkanását – a *falva* földrajzi köznévi helyzetéhez hasonlóan – ugyancsak a mezőösszefüggéseket vizsgálva érthetjük meg pontosabban. A *domb* kezdetben, úgy tűnik, hasonló szemantikai tartalommal rendelkezhe-

¹ A TESz. ugyan egy korábbi, képzett alakot említ meg első előfordulásként a *mál* esetében: 1156: *malos* (vö. még Reszegi 2011: 106). A *ház* lexéma is felbukkan már a Halotti beszédben, de nem mint földrajzi köznévi: 1195 k. *házóá* (TESz. 2: 76).

² Névanyagomban ide sorolható a Kolozs vármegyei *Szentmihálytelke* > *Szentmihályfalva* változás (1283/414/568: *Zentmyheltelke*, 1329: *Zentmihalfolwa* ~ *Zentmihalteleke* (Gy. 3: 372).

tett, mint a szláv eredetű *halom* lexéma, s az ómagyar kori oklevelekben a kisebb méretű kiemelkedéseket általánosan inkább a *halom*-mal jelölték meg. Reszegi Katalin úgy véli, hogy ez részben a *domb* eredeti alapnyelvi 'kiemelkedő valami' jelentésével áll összefüggésben, abból ugyanis csak az ómagyar kor folyamán kristályosodott ki a szó földrajzi köznévi jelentése, s terjedését hátráltatta az addigra már elterjedt *halom* lexéma is (2011: 89–90). A *halom* ómagyar kori dominanciáját mutatja, hogy az általam összegyűjtött névállományban a mintegy 40 *halom* utótagú helynévvel szemben csak néhány (nem is feltétlenül tulajdonnévi) *domb* földrajzi köznevet adathatunk az 1307-es *Kerekdumb* (Doboka, Gy. 2: 71) helynévben való előforduláson túl: 1329/406: *domb*, montic. (Abaúj, Gy. 1: 154), 1307: *Dumb* (Doboka, Gy. 2: 71).

3. Láthatjuk, hogy az egyes földrajzi köznevek (mint a *falú* és a *domb*) terjedésének okait korábban feltáró írásokban elsősorban az adott jelentésmező többi elemét is figyelembe véve jutottak eredményre kutatóink. Érdemesnek tűnik tehát a földrajzi köznevek etimológiai és kronológiai rétegeinek áttekintéséhez egy szűkebb szómezőt vizsgálni. Választásom e tekintetben az 'erdő'-t jelentő földrajzi köznevekre esett, a továbbiakban ennek eredményeit, tanulságait részletezem. Minthogy korábban Reszegi Katalin a hegyrajzi köznevek (2011: 67–119), Győrffy Erzsébet pedig a vízrajzi köznevek (2011: 85–104) egy szélesebb rétegeinek eredetét, hangalaki, jelentésbeli és nyelvföldrajzi jellemzőit tárgyalta munkájában, a konkrét jelentésmezőre koncentrálok vizsgálatom jól illeszkedhet a földrajzi köznevek e meghatározó szemantikai csoportjainak szótörténeti jellemzéseéhez.

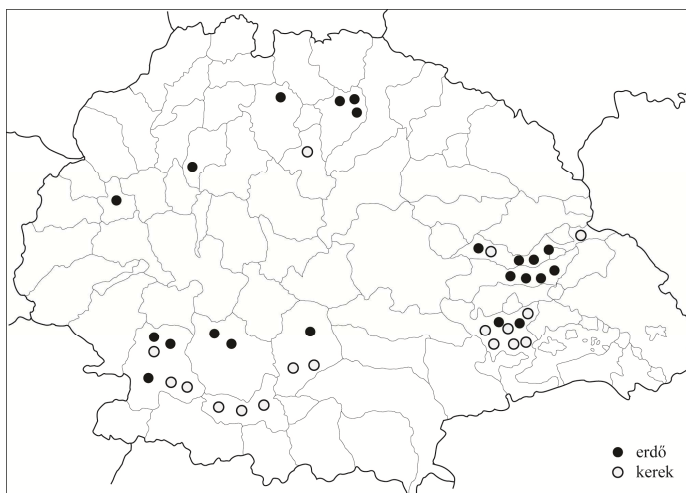
4. Noha Papp Ferenc eredményei szerint tőszókincsünknek mintegy tizede finnugor eredetű (1974: 55–68; vö. még Nemes 2005: 189; Horváth 2000: 316–7), az ómagyar kori 'erdő' jelentésű földrajzi köznevek között alig találunk finnugor etimonú lexémát, ide ugyanis mindössze a *vad* lexémát sorolhatjuk. Feltételezhetjük ugyan, hogy az ősi eredetű *vad* szónak volt valaha 'erdő' jelentése, az ezt alátámasztandó ómagyar kori nyelvi adatokra azonban a TESz. is mindössze egy példát hoz: 1208/1359: Uadit ad *Wodmege* (TESz. 3: 1062; OkISz. 1045), s ezt követően is csak egy 1806-ból származó adat jelzi a *vad* lexéma 'vadon' jelentését. Moór Elemér szerint „Őseink a Volgán átkelve igen messze elsodródtak az összefüggő erdőségek kelet-európai övezetétől, úgyhogy annak a prémkereskedők révén legfeljebb csak a híre jutott el hozzájuk. Ezért az összefüggő erdőnek ugor-kori **vad* elnevezése csak a továbbképzett *vadon* szóban és melléknévként a *vadállat* összetételben maradt meg...” (1964: 97; vö. még Bárczi 1966: 105).³

A magyarság csak a 10. század végén találkozott újra erdőségekkel, amikor egyrészt a felvidéki erdős területekre, másrészt a Dunántúl erdős tájaira hatolt be. Moór szerint ennek megfelelően várható lett volna, hogy szláv eredetű (szlovák vagy szlovén) lexéma honosodik meg a magyarban az 'általános erdő' jelentés kifejezésére is az erdőterminológia több más szavával együtt. Ehelyett azonban a szintén finnugor töből származó, eredetileg 'valamilyen erdő'-t jelentő *kerek* és *erdő* származékszavak jelentése módosult, s lett általánosabb (vö. Moór 1964: 97–8). A *kerek* és az *erdő* jelentésének kiterjedését mutatja helynévalkotó funkciójuk is: azok ugyanis önmagukban nem, csak helynevek utótagjaként szerepelnek az Árpád-korban (vö. Tóth 2001: 200; Bába 2011: 128). Korábbi vizsgálataim

³ A *vad* szónak a *vadállat*, *vadnövény* összetételekben való melléknévvé válásához hasonló jelenséget figyelhetünk meg az újlatin nyelvekben is, ahol a latin *silvaticus* 'erdei' szóból lett az olasz *selvaggio*, a francia *sauvage* és ebből a spanyol *salvaje* 'vad' melléknév (Bárczi 1966: 105–6).

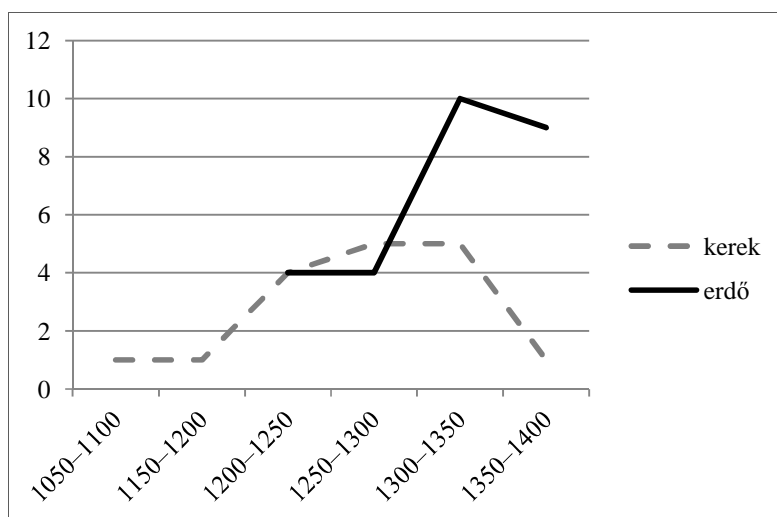
igazolták ugyanis azt az elképzelést, mely szerint pusztán földrajzi köznévi helynévként többnyire a speciálisabb jelentéstartalmú földrajzi köznevek állnak, az általánosabb jelentéstartalmúak nem alkalmasak önmagukban helynévi szerep betöltésére, csupán helynevek utótagjaként jellegzetesek (vö. Hoffmann 1993: 96; Tóth 2001: 200; Reszegi 2009: 40; Bába 2011: 125–8).

Bárczi Géza szerint a *kerek* eredetileg 'kerek' vagy inkább 'nagy, az egész szemhatár egy körbehajló ívét befogó erdőt' jelenthetett (1951: 30), s Kiss Lajos is 'körhöz hasonló alakú erdő' jelentésüként értelmezi a *kerek* szót (FNESz. 1: 70, 717). Bárczi szerint azonban már a Tihanyi alapítólevél korában elhomályosult képzés lehetett az ott szereplő *kereku* ~ *kerekv* forma (1951: 140–1). Meggyőző Hoffmann Istvánnak az a következtetése, mely szerint a kérdéses időszakban mindezek alapján már nem kell feltételeznünk a méretre vagy alakra utaló speciális jelentésjegyeket a *kerek* szó kapcsán, sokkal inkább a TESz. és EWUng. által is első jelentésként közölt 'erdő' szemantikai tartalmat fogadhatjuk el a korra jellemzőnek (2010: 105). Hoffmann vélekedése szerint a korai ómagyar korban feltehetőleg a *kerek* szó lehetett a leggyakoribb és legáltalánosabb jelentésű lexéma az 'erdő' jelentés kifejezésére, a szintén e fogalomkörhöz tartozó egyéb szavak ugyanis (például az *erdő* vagy az *eresztvény*) ritkábban és speciálisabb értelemben adathozhatóak. A későbbi és a mai magyar nyelvben igen általános jelentésű *erdő* például Benkő szerint a „hatalmas kiterjedésű erdőséget, különlegesebben is a nagy hegységeket beborító erdőt” (2002: 53), más vélekedések alapján viszont éppenséggel a 'fiatal, sarjadó erdő'-t jelentette (vö. TESz. 1: 782; Bárczi 1966: 107; Pais 1950: 102). Ez utóbbi jelentést támogatja, hogy az *erdő* lexéma (az *eresztvény*-hez hasonlóan) az *ered* 'sarjad' ige folyamatos melléknévi igenévi származékként jött létre (TESz. 1: 782). Minthogy az *erdő* és a *kerek* lexémák jelentésmódosulásuk bekövetkezése után egyaránt általános értelemben vett 'erdő'-t jelentettek, nem alaptalan a feltételezés, hogy térben vagy időben ezek egymástól elkülönülhettek (vö. Cseh 2009: 9–10). Bizonyos mértékű különbségek területi szempontból is kimutathatók: az *erdő* a korai ómagyar korban mind a négy vizsgált területen általános és gyakori, a *kerek* valamelyest differenciáltabb elterjedést mutat: leginkább a déli és a keleti területeken adathozható.

3. ábra: Az *erdő* és a *kerek* lexémák elterjedése a korai ómagyar korban

Mindemellett ugyanakkor a két lexéma kronológiai viszonyait is érdemes közelebbről szemügyre vennünk. Adatállományom történeti adatai között a *kerek* első előfordulása 1055-ből való (1055: monarau *kerekv*, TESz. 2: 454), az *erdő* első hiteles adatai pedig csak a 13. század elejéről idézhetőek: 1200 k.: *Erdeuelu*, 1211: *Erdeud*, 1224: *Erded* (OkI Sz. 194–5). Az alább következő diagram adatai azonban jól mutatják, hogy az *erdő* – némelyest későbbi indulása ellenére – a 14. század elején már jelentős túlsúlyba kerül a *kerek* földrajzi köznévvvel szemben. A *Magyar Oklevél-szótár* adatai alapján az *erdő* földrajzi köznévv az 1300-as évek elején adatható a leggazdagabban, s ekkor már több mint kétszer annyi névben lelhető fel, mint a *kerek* lexéma, amelynek előfordulásai ezt követően még inkább megcsappannak. A történeti adatok tanúságai alapján tehát a *kerek* időbeni elsőbbiségét feltételezhetjük az 'erdő' jelentésű ómagyar kori szavak között, amely az *erdő* lexéma elterjedése miatt került ezután háttérbe. A *kerek* lexéma háttérbe szorulását az *erdő*-vel szemben minden bizonnyal annak poliszém volta is támogathatta.

4. ábra: A *kerek* és *erdő* földrajzi köznevek terjedése a régiségben

5. A földrajzi köznevek ómagyar kori terjedésének tendenciáit a jelenkori névállomány vizsgálata teheti árnyaltabbá. A mai névanyagban több mint 100 'valamilyen erdő'-t jelentő földrajzi köznevet találhatunk, ám ezeknek a lexémáknak az elterjedtsége korántsem egyenletes (vö. Bába 2009: 78). Annak, hogy bizonyos földrajzi köznevek az egész nyelvterületen ismertek, mások pedig csak nyelvjárási határokon belül, részben kognitív, részben nyelvtörténeti okai lehetnek.

A földrajzi köznevek elterjedtségének különbségei egyrészt tehát kognitív tényezőkkel hozhatók kapcsolatba. A mezőösszefüggésen belül ugyanis a hierarchia magasabb fokán álló fogalmaknak általában kevesebb nyelvjárási megnevezése létezik. Az emberhez fizikailag is közelebb álló denotátumok megnevezései kis területi megoszlást mutatnak, szemben a kevésbé fontos, ritkábban használt fogalmakkal, melyekre jóval esetlegesebb a szóhasználat. Hegedűs Attila példájával élve: a légynek vagy a verébnek lényegesen kevesebb elnevezése ismeretes a magyar nyelvben, mint a bodobácsnak vagy a búbos pacsirtá-

nak (vö. Imre 1987: 7; Hegedűs 2001: 380–1; Terbe 2003: 192–3; Juhász 2006: 172; Bába 2009: 78). Az ómagyar kori adatok kapcsán láthattuk, hogy adott jelentésmező elemei hogyan befolyásolják egymás terjedését. A jelenkori névanyagban ugyancsak azt tapasztalhatjuk, hogy a szómezőn belül az egyes lexémák elemeinek területi megoszlása kapcsolatot mutat. Az adatok térképre vetítése ugyanis azzal a ténnyel szembesít minket, hogy az erdő alapfogalmat leggyakrabban a köznyelvi *erdő* lexéma fejezi ki, míg például a szintén 'erdő' jelentésű *pagony*, *kerek*, *haraszt* és *berek* szavak mindössze egy-egy kutatóponton jelentkeznek (Nemes 2005). Az erdő fogalom alárendelt fogalmait kifejező igen nagy számú lexémával viszont csak nyelvjárási mikrorendszerekben számolhatunk (például *bakony* 'sűrű erdő', *csalít* 'fiatal tölgyes', *eresztvény* 'fiatal, sarjadó erdő', *gyéres* 'ritka növéssű erdő', *malát* 'magától nőtt, kisebb kiterjedésű erdő', *rezula* 'kis erdő, facsoport' (Nemes 2005).

A földrajzi köznevek területi elterjedtségének másrészt kimutathatóan vannak etimológiai okai is. A jelenkori földrajzikiöznév-állomány lokális viszonyait vizsgáló korábbi írásomban azt a szakirodalom által megfogalmazott tételt jártam körül, mely szerint szókincsünk ősi, korai szláv vagy honfoglalás előtti jövevényelemeinek korai elterjedtségük folytán jóval kevesebb nyelvjárási megfelelője él a mai nyelvben (vö. Imre 1987: 7, 64–5; Bába 2010). Jelen vizsgálat ezt a tételt tovább árnyalta, hiszen azt tapasztalhattuk, hogy egynémely ősi eredetű földrajzi köznevek csak a korai ómagyar kor végén tűnnek fel. Az *erdő* lexéma kapcsán pedig ugyan feltehetjük, hogy ez a földrajzi köznév szókincsünk korai elemei közé tartozott, de minthogy hiteles forrásból csak a 13. század elejéről tudjuk idézni, az ebben a jelentésben való kizárólagosságát kevésbé tudjuk ily módon magyarázni.

6. A földrajzi köznevek felbukkanását és későbbi terjedését tehát tényezők sokasága alakítja. Az olyan hatások, mint például az oklevelezési gyakorlat normái és az oklevelek fennmaradásának esetlegessége, csak általános érvként említhetők meg azoknak a földrajzi közneveknek az esetében, amelyek etimológiai jellegükből fakadóan már a legkorábbi időktől kezdve helynévállományunk fontos alkotóelemei lehetnek. Néhány ponton azonban konkrétabb érveket is meg tudunk fogalmazni. Ahogyan a *falu* és a *domb* földrajzi köznevek terjedésének kapcsán, úgy az *erdő* és *kerek* lexémák esetében is világosan látszik, hogy a jelentésmező elemeinek együttes vizsgálata hozhat megnyugtatóbb eredményt, mivel adott szómező elemeinek terjedését a jelentésmező más elemei is befolyásolják. A jelenkori földrajzikiöznév-állomány részletes elemzése szintén ezt a nézetet támogatta: adott földrajzi köznevek területi viszonyait ugyanis azok mezőösszefüggésen belüli helye is jelentősen befolyásolhatja. Általánosságban véve elmondhatjuk azt is, hogy adott földrajzi köznév terjedését annak etimológiai jellege is meghatározhatja: szókincsünk ősi, korai szláv vagy honfoglalás előtti jövevényelemei már igen korán elterjedtek, s ezáltal a legtöbb esetben kevesebb nyelvjárási megfelelőjük él a mai nyelvben.

HIVATKOZÁSOK

Bába Barbara 2009: Néhány lehetőség és módszer a földrajzi köznevek jelentésföldrajzi vizsgálatában, in Hoffmann István–Tóth Valéria szerk.: *Helynévtörténeti tanulmányok 4*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 73–83.

- Bába Barbara 2010: Földrajzi köznévi fogalmak megnevezési rendszerének tagoltsága a romániai magyar nyelvjárásokban, in Hoffmann István–Tóth Valéria szerk.: *Helynévtörténeti tanulmányok 5*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 235–44.
- Bába Barbara 2011: Pusztai földrajzi köznevek helynévalkotó szerepe az ómagyar korban – A jelentéshasadás, in Hoffmann István–Tóth Valéria szerk.: *Helynévtörténeti tanulmányok 6*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 121–31.
- Bárczi Géza 1951: *A Tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Budapest, Akadémiai.
- Bárczi Géza 1966: *A magyar nyelv életrajza*, 2. kiadás, Budapest, Gondolat.
- Benkő Loránd 2002: *Az ómagyar nyelv tanúságtétele. Perújítás Dél-Erdély Árpád-kori korai történetéről*, Budapest, MTA Történettudományi Intézete.
- Cseh Anna 2009: *Kerek-erdő. A kerek szó helyneveinkben*. Debrecen. Kézirat.
- EWUng. = Benkő Loránd főszerk.: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I-II*. Budapest, Akadémiai, 1993–1995.
- FNESz. = Kiss Lajos 1988: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai.
- Gy. = Györffy György 1963–1998: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I-IV*. Budapest, Akadémiai
- Györffy Erzsébet 2011: *Korai ómagyar kori folyóvíznevek*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HA. 1., 2. = Hoffmann István–Rác Anita–Tóth Valéria: *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abauj–Csongrád vármegye*. Debrecen, 1997. 2. *Doboka–Győr vármegye*. Debrecen, 1999. Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Hegedűs Attila 2001: A nyelvjárási lexikológia, in Kiss Jenő szerk.: *Magyar dialektológia*, Budapest, Osiris, 375–96.
- Hoffmann István 1993: *Helynevek nyelvi elemzése* (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 61.), Debrecen. Újraközlése: Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2007.
- Hoffmann István 2010: *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Horváth László 2000: Etimológiai kategóriák arányai mai elbeszélésekben, *Magyar Nyelv* 96: 170–81.
- Imre Samu 1987: *Nyelvjárási szókészletünk néhány szerkezeti kérdése a magyar nyelvatlasz anyaga alapján*, Budapest, Akadémiai.
- Juhász Dezső 2006: Adalékok a történeti nyelvöldrajzhoz, in Vass László szerk.: *A mondat: kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*, Szeged, JGYTF Kiadó, 164–72.
- Kázmér Miklós 1970: *A »falu« a magyar helynevekben. (XIII–XIX. század)*, Budapest, Akadémiai.
- KMHsz. 1. = *Korai magyar helynévszótár 1. Abauj–Csongrád vármegye*. Szerk. Hoffmann István. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 2005.
- Moór Elemér 1964: Két erdőfeleség régi neve: *haraszt* és *cserét*, *Magyar Nyelv* 60: 97–9.
- Nemes Magdolna 2005: *Földrajzi köznevek állományi vizsgálata*. Doktori értekezés. Kézirat. Debrecen.

- OkI Sz. = Szamota István–Zolnai Gyula 1902–1906: *Magyar Oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz*. Budapest, Hornyánszky Viktor.
- Pais Dezső 1950: Irányelvek a magyar hangtörténet tárgyalásában, *Magyar Nyelv* 46: 100–4.
- Papp Ferenc 1974: A lexémák szófaja, alaktani szerkezete és eredete, *Magyar Nyelv* 70: 55–68.
- Rác Anita 1999: Földrajzi köznévi alapelemek az ómagyar kori Bihar vármegye településneveiben, *Magyar Nyelvjárások* 37: 383–92.
- Reszegi Katalin 2009: A jelentéshasadás mint helynévalkotási mód, in Hoffmann István–Tóth Valéria szerk.: *Helynévtörténeti tanulmányok 4*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 35–45.
- Reszegi Katalin 2011: *Hegynevek a középkori Magyarországon*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Szabó István 1966: *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század*, Budapest, Akadémiai.
- Szőke Melinda 2010: A garamszentbenedeki alapítólevél nyelvtörténeti forrásértékéről, in Hoffmann István–Tóth Valéria szerk.: *Helynévtörténeti tanulmányok 5*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 95–103.
- Szőke Melinda 2011: A garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelének kronológiai rétegei, in Hoffmann István–Tóth Valéria szerk.: *Helynévtörténeti tanulmányok 6*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 59–65.
- Szőke Melinda 2012: *A 11. századi interpolált oklevelek mint a magyar nyelvtörténet forrásai*. Megjelenés alatt.
- Terbe Erika 2003: Szemantikai vizsgálat nyelvföldrajzi és történeti tanulságokkal, in Büky László–Forgács Tamás szerk.: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei III. Magyar és finnugor jelentéstörténet*, Szeged, József Attila Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 191–6.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Főszerk. Benkő Loránd. I–III. Budapest, 1967–1976. IV. *Mutató*. Budapest, 1984, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Tóth Valéria 2001: *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye)*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Tóth Valéria 2008: *Településnevek változástipológiája*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.